

KONİŞMENTODAN ÇARTER PARTİYE YAPILAN ATIFLA TAHKİM ANLAŞMASININ KURULMASI MESELESİ VE TÜRK TİCARET KANUNU TASARISI'NDAKİ HÜKMÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Duygu Damar*

I. Giriş

Tahkim, devlet mahkemelerinin yanında istisnai bir yargılama yoludur. Çok çeşitli nedenlerden dolayı tahkimin uluslararası ticarete, ve bu arada deniz ticaretinde, devlet mahkemelerine tercih edilmesi gündeme gelmektedir¹.

Günümüzde tahkim, diğer uluslararası ticaret alanlarında olduğu gibi, deniz ticareti alanında da devlet mahkemelerinden daha çok başvurulan bir yargılama yolu haline gelmiştir². Bunun en önemli nedenlerinden biri de deniz ticaretinde hızlı işlem ihtiyacı karşısında, tarafların uzun müzakereler yaparak sözleşme şartlarını tespit etmek yerine, genel işlem şartlarını kullanmaları ve bu genel işlem şartlarının büyük çoğunluğunda tahkim kayıtlarının yer almasıdır.

* 30 Ağustos 2006 tarihine kadar İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi; International Max Planck Research School for Maritime Affairs at the University of Hamburg bursiyeri (30 Ağustos 2006 tarihinden itibaren).

¹ Genel olarak tahkime başvurulmasının nedenleri için bkz. *Pekcanutez/Atalay/Özekes*, s. 606-608; *Alangoya*, s. 593; uluslararası ticarete tahkime başvurulmasının nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler*, s. 219-222.

² *Ekşi*, s. 1, 3; *Tetley*, s. 618; deniz ticareti hukuku alanında tahkimin tercih edilmesinin nedenleri için bkz. *Ekşi*, s. 15-16; *Ülgener*, s. 601; *Ülgener, Tahkim*, s. 59; *Schlegelberger/Liesecke*, s. 181.

Deniz ticareti alanında aktedilen navlun sözleşmelerinden biri charter sözleşmesidir³. Denizde eşya taşınmasına ilişkin sözleşme türlerinden biri olan charter sözleşmeleri genellikle matbu formlar kullanılarak aktedilmektedir. Çoğu zaman bu matbu formların karşılıklı olarak imzalanmaları dahi söz konusu olmakta, teleks mesajında hangi matbu formun kabul edildiği kararlaştırılarak charter sözleşmesi kurulmuş olmaktadır⁴. İşte bu şekilde, bir matbu forma atıf yapılması yoluyla kurulan charter sözleşmeleri, deniz ticaretinde tahkimin en önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır⁵.

II. Tahkim Anlaşmaları Hakkında Genel Bilgiler

1. Tahkimin Özel Bir Yargılama Usulü Olması ve Tahkim Anlaşmasının Maddi Hukuk Sözleşmesinden Bağımsızlığı

Yargı yetkisi devlete aittir ve devlet, mahkemeler aracılığıyla kullandığı bu yetkinin bazı hallerde tahkim yolu ile kullanılmasına izin verir⁶. Kanunlar çerçevesinde verilen bu yetkiye istinaden sözleşmenin tarafları, aralarındaki mevcut veya muhtemel uyuşmazlığı üçüncü kişi ya da kişilerin çözmesi konusunda ve üçüncü kişi ya da kişilerce tespit edilecek çözümün kabul edileceği konusunda karşılıklı irade beyanında bulunurlar. Böylece tahkim, genel mahkemelerin dışında yürütülen bir yargılama yolu olarak karşımıza çıkmakta ve genel mahkemelerin yetkisini bertaraf etmektedir. Bu nitelikleriyle tahkim özel ve istisnai bir yargılama usulüdür⁷.

Tahkim anlaşması, uyuşmazlık ortaya çıkmadan önce yapılabileceği gibi; taraflar bu anlaşmayı uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra da yapabilirler⁸. Tahkim anlaşması maddi hukuk sözleşme-

³ TTK m. 1016 navlun sözleşmelerini, charter sözleşmesi ve kırkambar sözleşmesi olarak ikiye ayırmaktadır. Kırkambar taşımalarında tahkim şartı ve bir Alman mahkeme kararının eleştirisi için bkz. Klaus *Ramming*, *Einhaltung der Form des § 1031 ZPO im Hinblick auf den Stückgutfrachtvertrag durch Übergabe eines Konnossements mit Schiedsklausel?*, *Transportrecht* 2002, 392.

⁴ *Davies*, s. 624; *Marrela*, s. 1095.

⁵ *Davies*, s. 617-618.

⁶ Hangi hallerde tahkime gidilebileceği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Kuru*, s. 5945-5953; *Üstündağ*, s. 941-946; *Pekcanitez/Atalay/Özekes*, s. 608-609; *Alangoya*, s. 597-599.

⁷ *Üstündağ*, s. 933-934; *Pekcanitez/Atalay/Özekes*, s. 605-606; *Alangoya*, s. 597; *Ekşi*, s. 44-45; *Lew/Mistelis/Kröll*, s. 99-100; *Fouchard/Gaillard/Goldman*, s. 402-415; *Osterthun*, s. 185.

⁸ *Alangoya*, s. 596; *Kalpsüz*, s. 1030; *Ekşi*, s. 46; *Redfern/Hunter*, s. 4, 130; *Lew/Mistelis/Kröll*, s. 100-101.

sinin içerisinde bir şartla kurulabileceği gibi, ayrı bir sözleşme olarak da yapılabilir. İlk ihtimalde tahkim şartından, ikinci ihtimalde ise ayrı bir tahkim sözleşmesinden bahsedilir. Tahkim anlaşmaları genellikle tahkim şartı şeklinde yapılmaktadır⁹.

Yukarıda bahsedilen şekillerden hangisi tercih edilirse edilsin tahkim anlaşması, maddi hukuk sözleşmesinden bağımsız ("autonomy of arbitration clause") ve ayrı bir anlaşma ("separability/severability of arbitration clause") niteliğindedir¹⁰. Böylece kural olarak tahkim anlaşması maddi hukuk sözleşmesinin geçersizliğinden, maddi hukuk sözleşmesi de tahkim anlaşmasının geçersizliğinden etkilenmeyecektir¹¹.

2. Tahkim Anlaşmasında Şekil Şartı

a) Genel Olarak

Tarafların tahkime gitmek konusundaki iradelerini açıkça ortaya koymalarında en iyi yöntem yazılı şekil şartıdır. Tahkime ilişkin hemen tüm yasal düzenlemelerde yazılı şekil şartı aranmaktadır.

⁹ Kuru, s. 5940-5941, 5943; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 610; Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler, s. 223-224; Kalpsüz, s. 1030; Ekşi, s. 46; Taşkın, s. 39; Redfern/Hunter, s. 4; Lew/Mistelis/Kröll, s. 100, 102; Üstündağ, s. 937-938'de uyuşmazlık çıkmadan önce yapılan anlaşmaları "tahkim şartı", uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra yapılan anlaşmaları "tahkim sözleşmesi" olarak nitelendirmiştir.

¹⁰ Tahkim anlaşmasının usuli bir sözleşme mi olduğu yoksa maddi hukuk sözleşmesi mi olduğu yönündeki görüşler için bkz. Kuru, s. 5937; Üstündağ, s. 934-935; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 606; Alangoya, s. 191-192; Ünal Tekinalp, Hakem Sözleşmesinin Hukuki Mahiyeti Konusunda Düşünceler, Tahkim: IV. Ticaret ve Banka Hukuku Haftası (29 Kasım - 4 Aralık 1965), Ankara 1966, s. 16-29, 30-39 (Tartışmalar); Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler, s. 310-311; Taşkın, s. 19; Deren-Yıldırım, s. 23-26; bu konuda Yargıtay tahkim anlaşmasının bağımsızlığı görüşünü benimsemiştir, bkz. 19. HD, 15.11.1995, 9108, 9685 ve 13. HD, 22.04.1993, 2051, 3488 (Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler, s. 312-313, dn. 266); yabancı kanunların birçoğunda ve UNCITRAL Model Kanunu'nda tahkim anlaşmasının bağımsızlığının açıkça tanındığına dair bkz. Fouchard/Gaillard/Goldman, s. 203-206; Alman hukukunda bu konudaki görüşler ve literatür için bkz. Rabe, s. 364.

¹¹ Kuru, s. 5941-5942; Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler, s. 225; Kalpsüz, s. 1042-1045; Ekşi, s. 48-52; Deren-Yıldırım, s. 51-53; Redfern/Hunter, s. 174-177; Lew/Mistelis/Kröll, s. 102-105; Fouchard/Gaillard/Goldman, s. 210-211; Rabe, s. 364; MTK m. 4'te de bu esasın benimsendiğine dair Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler, s. 245-246; İngiliz hukukunda Arbitration Act 1996, m. 7'de bu husus açıkça ifade edilmiştir, bkz. Marshall, s. 25-26.

aa) Türk hukuku

Türk hukukunda tahkim anlaşmalarında yazılı şekil şartını arayan ilk kanun Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'dur ("HUMK")¹². HUMK m. 517'de tarafların tahkim anlaşmasını yazılı şekilde yapmalarının şart olduğu belirtilmiştir. Buradaki yazılı şekil şartından anlaşılması gereken adi yazılı şekildir ve tarafların tahkim anlaşmasının altında imzalarının bulunmasını gerektirir¹³.

Türk hukukunda yazılı şekil şartını arayan diğer kanun hükmü de Milletlerarası Tahkim Kanunu ("MTK")¹⁴ m. 4'tür. Hükmün 2. fıkrasında yazılı şekil şartı açıkça aranmıştır. Ancak HUMK'un aksine tarafların imzalarını içermeyen ve fakat tahkime gitmek iradelerini ortaya koyan belgelerin teatisi yoluyla da tahkim anlaşmasının aktedilebileceği kabul edilmiştir¹⁵.

bb) Mukayeseli hukuk

Yabancı hukuklardan İngiliz, Amerikan ve Alman hukuklarında da yazılılık şartı aranmaktadır. Anglo-Sakson hukuk sistemi içerisinde yer alan Amerikan hukukunda The Federal Arbitration Act 1922 m. 2¹⁶ (9 U.S.C. § 2)¹⁷ ve İngiliz hukukunda Arbitration Act 1996, m. 5 (1)'de¹⁸ yazılılık şartı açıkça aranmıştır, ancak ilgili hükümlere göre tarafların imzalarının bulunması şart olmadığı gibi herhangi bir yazılı iletişim aracıyla¹⁹ yapılan tahkim anlaşmaları da yazılılık şartını kapsamak-

12 1086 sayılı kanun, RG t.: 02-03-04.07.1927, S.: 622, 623, 624.

13 Kuru, s. 5944-5945; Üstündağ, s. 938; Alangoya, s. 600; Kalpsüz, s. 1031.

14 4686 sayılı kanun; RG t.: 05.07.2001, S.: 24453.

15 Kuru, s. 5944-5945; Üstündağ, s. 938; Alangoya, s. 600; Kalpsüz, s. 1031.

16 § 2. *Validity, irrevocability, and enforcement of agreements to arbitrate*
A written provision in any maritime transaction or a contract evidencing a transaction involving commerce to settle by arbitration a controversy thereafter arising out of such contract or transaction, or the refusal to perform the whole or any part thereof, or an agreement in writing to submit to arbitration an existing controversy arising out of such a contract, transaction, or refusal, shall be valid, irrevocable, and enforceable, save upon such grounds as exist at law or in equity for the revocation of any contract.

17 Bagot/Henderson, s. 417-418; Benedict, s. 1-14.

18 *Agreements to be in writing*

5. (1) The provisions of this Part apply only where the arbitration agreement is in writing, and any other agreement between the parties as to any matter is effective for the purposes of this Part only if in writing.

19 Nitekim *The "Epsilon Rosa"* davasında teleks mesajıyla yapılan bir anlaşma geçerli sayılmıştır, *Welex A.G. v. Rosa Maritime Ltd. (The "Epsilon Rosa")* (Queen's Bench Division) [2002] 2 Lloyd's Rep. 81, 85-86; dava hakkında özet

tadır²⁰. Alman hukuku bakımından da Alman Usul Kanunu m. 1031'de²¹ yazılılık şartı açıkça aranmaktadır, ancak bu şart çok dar hükme bağlanmamıştır. Böylece taraflar arasında karşılıklı teati edilen belgelerle de tahkim anlaşmasının kurulabileceği kabul edilmektedir²².

cc) Milletlerarası düzenlemeler

Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki 10 Haziran 1958 tarihli New York Sözleşmesi ("NewYorkMS")²³ m. 2'ye göre tahkim anlaşması yazılı olmak zorundadır, ancak taraflar arasında teati edilmiş mektup, faks ve sair belgelerle de tahkim anlaşması, imza bulunmaksızın kurulabilir²⁴. Keza Milletlerarası Ticari Hakemlik Konusundaki 21 Nisan 1961 tarihli Avrupa Sözleşmesi ("Cenevre MS")²⁵ m. I/2-a'da da adi yazılı şekil şartı aranmış ve fakat imza unsuru aranmamıştır, tarafların birbirine mektup ve telgraf gibi vasıtalarla gönderdiği metinlerdeki tahkim anlaşmaları da geçerli sayılmıştır²⁶.

Hakem kararlarının tanınması ve tenfizi ile ilgili olmamakla beraber Eşyanın Deniz Yoluyla Taşınmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ("Hamburg Kuralları")²⁷ m. 22'de²⁸ de tahkim anlaşmasının yazılı olması aranmıştır.

bilgi için bkz. Jonathan Turley, Incorporation of an Arbitration Clause, International Arbitration Law Review 2002, 5(6), N 59-60.

20 İngiliz hukukunda sözlü tahkim anlaşmaları ancak *common law*'da geçerlidir, bir tahkim anlaşmasının Arbitration Act 1996 kapsamında olması isteniyorsa bu anlaşmanın yazılı yapılması gerekir, bkz. Ambrose/Maxwell, s. 28-29.

21 § 1031 [Form der Schiedsvereinbarung] (1) Die Schiedsvereinbarung muß entweder in einem von den Parteien unterzeichneten Schriftstück oder in zwischen ihnen gewechselten Schreiben, Fernkopien, Telegrammen oder anderen Formen der Nachrichtenübermittlung, die einen Nachweis der Vereinbarung sicherstellen, enthalten sein.

22 Osterthun, s. 180; Rabe, s. 365; Deren-Yıldırım, s. 42; Alman Medeni Usul Kanunu'nda 1998 yılında yapılan değişiklikten önceki durum için bkz. Deren-Yıldırım, s. 41-42.

23 Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. Benedict, s. 2-23 - 2-25.

24 Ülgener, s. 606; Ülgener, Tahkim, s. 66; Deren-Yıldırım, s. 38-39; Lew/Mistelis/Kröll, s. 113; Fouchard/Gaillard/Goldman, s. 376.

25 Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. Benedict, s. 2-59 - 2-64.

26 Fouchard/Gaillard/Goldman, s. 378; Ülgener, s. 605; Ülgener, Tahkim, s. 64-65; Deren-Yıldırım, s. 39.

27 Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. Ratification of Maritime Conventions, Volume 3, § II.5.220.

28 United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978 Article 22 - Arbitration:

UNCITRAL Model Tahkim Kanunu (*UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*) m. 7(2)'de²⁹ tahkim anlaşmasının yazılı şekilde yapılmasının şart olduğu yönünde düzenleme yapılmış, ardından tarafların imzasını taşımasa da onların tahkime gitmek iradelerini ortaya koyan belgelerin teatisi yoluyla da yazılı şekil şartının yerine getirilmiş sayılacağı belirtilmiştir³⁰.

dd) Sonuç

Görüldüğü gibi tahkim anlaşmalarında yazılı şekil şartı çok dar yorumlanmamaktadır. Özellikle adi yazılı şekilde aranan imza unsuru tahkim anlaşmaları bakımından zorunlu değildir, çünkü tahkim bakımından önemli olan tarafların aralarındaki uyumsuzluğu tahkime götürmek konusunda iradelerinin bulunmasıdır³¹. Nitekim yukarıda anılan milli ve milletlerarası düzenlemeler de bu yöndedir.

b) Incorporation

Uluslararası ticaret hukukunda genel işlem şartları çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarafların aralarında akdettikleri sözleşmede genel işlem şartlarına atıf yapmaları halinde, bu genel işlem şartlarını sözleşmenin eki haline getirdikleri kabul edilmektedir. Bu işleme milletlerarası özel hukukta "*incorporation*" denmektedir³².

Eğer *incorporation* yoluyla genel işlem şartlarına yapılan atıfta tahkim şartı ayrıca belirtilmemişse, kural atfın tahkim şartını kapsamamasıdır. Ancak yapılan atıfta tahkim şartının

1. Subject to the provisions of this article, parties may provide by agreement evidenced in writing that any dispute that may arise relating to carriage of goods under this Convention shall be referred to arbitration.

29 Article 7

(2) The arbitration agreement shall be in writing. An agreement is in writing if it is contained in a document signed by the parties or in an exchange of letters, telex, telegrams or other means of telecommunication which provide a record of the agreement, or in an exchange of statements of claim and defence in which the existence of an agreement is alleged by one party and not denied by another. The reference in a contract to a document containing an arbitration clause constitutes an arbitration agreement provided that the contract is in writing and the reference is such as to make that clause part of the contract.

30 Kalpsüz, s. 1032; model kanunun İngilizce metni için bkz. <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb-e.pdf> (08.04.2006).

31 Ekşi, s. 45; Redfern/Hunter, s. 134-135, 149.

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuray Ekşi, Kanunlar İhtilâfı Alanında "Incorporation", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni yıl: 19-20 (1999-2000), sayı: 1-2, s. 263-291; deniz ticareti alanında *incorporation* için bkz. Ekşi, s. 23-26.

atfa dahil olduğu ayrıca belirtilmişse, o zaman tarafların genel şartlardaki tahkim şartıyla bağlı olduğu kabul edilmektedir. Bu yorum, tahkim anlaşmasının maddi hukuk sözleşmesinden bağımsız ve ondan ayrı bir sözleşme olması niteliğine de uygundur³³.

Ancak tarafların faaliyet gösterdikleri sektörde kullanılan genel işlem şartlarında tahkim şartlarının yer aldığı yaygın olarak biliniyorsa ve ilgili sektörde yapılan atıfların tahkim şartını da kapsadığı yönünde bir teamül varsa³⁴, *incorporation*'ın genel işlem şartındaki tahkim şartını da kapsadığı, yani tarafların genel işlem şartını sözleşmenin eki haline getirirken tahkim şartını da kabul etmek yönünde iradelerinin bulunduğu ve aralarında bir uyuşmazlık çıkması halinde tahkime gidileceği genel olarak kabul edilmektedir³⁵.

Nitekim MTK ve NewYorkMS'nin düzenlemeleri de aynı yöndedir. MTK m. 4 f. 2'de tahkim şartı içeren genel işlem şartlarına atıfla tahkim anlaşmasının kurulmuş olacağı açıkça belirtilirken³⁶ NewYorkMS'nin düzenlemesinin de aynı yönde olduğu kabul edilmektedir³⁷.

33 Şanlı, *Konışimentonun Devri*, s. 774. Ancak aksi görüşe göre tahkim anlaşmasının maddi hukuk sözleşmesinden bağımsızlığı ilkesi, *incorporation* yoluyla tahkim anlaşması yapılmasına engel değildir. Bir genel işlem şartına ya da başka bir sözleşmeye yapılmış atıf, o sözleşmenin tamamına yapılmış sayılır ve böylece tahkim şartını da kapsar. Burada tarafların atıf yapılan sözleşmenin tamamını önlerindeki sözleşmenin bir parçası haline getirmek istedikleri kabul edilir. Dolayısıyla tahkim anlaşmasının bağımsızlığı ilkesi ile atfın tahkim şartını da kapsaması meseleleri birbirinden ayrıdır, bkz. *Fouchard/Gaillard/Goldman*, s. 272-273.

34 Şanlı, *Konışimentonun Devri*, s. 775; denizcilik dünyasında bu uygulamanın yaygın ve olağan olduğu yönünde bkz. Justice Kerr, *The Case for Arbitration*, in: *Arbitration under International Commercial Contracts* (Conference by International Law Association), New York 1982, s. 4-5; *Redfern/Hunter*, s. 4; ancak doktrindeki diğer bir görüşe göre atıf yapılan belgede tahkim şartının bulunup bulunmadığının yaygın olarak bilinmesine gerek yoktur. Bu görüşe göre milletlerarası ticaretle uğraşan her tacirin göstermekle yükümlü olduğu bir özen vardır ve bu özen yükümlülüğü çerçevesinde imzaladığı veya kabul ettiği belgeden başka bir belgeye atıf yapıyorsa, tacirin atıf yapılan bu belgeyi de kabul ettiği, sonuçta bu belgedeki tahkim şartıyla bağlı olduğu kabul edilmelidir, bkz. *Kalpsüz*, s. 1038-1040.

35 Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitler*, s. 306; *Ekşi*, s. 38-41; *Fouchard/Gaillard/Goldman*, s. 273-277; *Bagot/Henderson*, s. 450.

36 MTK m. 4 f. 2 hükmünün tahkim şartını içeren bir atıf için kaleme alındığı, aksi yorumun MTK m. 4 f. 1'e aykırı olacağı yönünde Şanlı, *Konışimentonun Devri*, s. 775.

37 Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitler*, s. 243, 300; *Davies*, s. 623-624.

Amerikan hukukunda Federal Arbitration Act 1922 m. 1 yazılılık şartını tanımlamadığı için, yazılılık şartı mahkemelerce geniş yorumlanmakta ve *incorporation* yolu ile tahkim anlaşmalarının kurulmasına cevaz verilmektedir³⁸.

İngiliz hukukunda Arbitration Act 1996, m. 5 (3)'teki³⁹ düzenleme de NewYorkMS ile aynı yöndedir. Ancak kanununun 6 (2). maddesine⁴⁰ göre içerisinde tahkim şartı bulunan bir belgeye atıf yapılıyor ve bu belge *incorporation* yoluyla sözleşmenin bir parçası haline getiriliyorsa, atıfta tahkim şartından açıkça bahsedilmesinin gerekip gerekmediği hususu tartışmalıdır⁴¹.

Son olarak UNCITRAL Model Kanunu m. 7 (2)'de tahkim şartı içeren genel işlem şartlarına atıfla tahkim anlaşmasının kurulmuş olacağı açıkça belirtilmektedir⁴².

III. Konişmentodan Çarter Partiye Yapılan Atıf ve Tahkim Anlaşması

1. Konişmento ile Çarter Parti Arasındaki İlişki ve Sorunun Kaynağı

Deniz aşırı bir alım-satım ilişkisinde malların gönderilmesi deniz yoluyla sağlanacaksa, satıcı yükü gemiye yüklenmek üzere veya doğrudan gemiye teslim eder. Bu durumda satıcı deniz ticareti hukuku bakımından yükleten sıfatını haiz olur. İşte yük gemiye yüklenmeden önce veya sonra TTK m. 1097 uyarınca düzenlenen ve yükletene verilen konişmento⁴³ bir kıymetli evrak niteliğindedir.

Taşıyandan konişmentoyu alan yükleten-satıcı, alıcı ile kararlaştırdıkları ödeme şekli çerçevesinde çeşitli işlemler yapmak durumundadır. Milletlerarası ticarete en sık kullanılan ödeme

³⁸ Davies, s. 631.

³⁹ *Agreements to be in writing*

5. (3) *Where parties agree otherwise than in writing by reference to terms which are in writing, they make an agreement in writing.*

⁴⁰ *Definition of arbitration agreement*

6. (2) *The reference in an agreement to a written form of arbitration clause or to a document containing an arbitration clause constitutes an arbitration agreement if the reference is such as to make that clause part of the agreement.*

⁴¹ Bu tartışmalar hakkında bilgi için bkz. Ambrose/Maxwell, s. 32.

⁴² Kalpsüz, s. 1032; Deren-Yıldırım, s. 49; Fouchard/Gaillard/Goldman, s. 277, bkz. yukarıda dn. 29.

⁴³ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çağa/Kender, s. 65-73; Tekil, s. 253.

şekillerinden biri akreditiftir⁴⁴. Akreditif ilişkisinin çözülebilmesi için satıcının yükleri temsil eden kıymetli evrakı, yani konişmentoyu, teslim etmesi; alıcının da malların parasını ödemesi gerekir. Bankalar aracılığıyla gerçekleştirilecek bu işlemler için satıcının, yani yükletenin, konişmentoyu bankaya teslim etmesi şarttır. Böylece yükü temsil eden⁴⁵ konişmento karşı tarafa, yani alıcıya geçmekte, akreditif ilişkisinin çözülmesiyle de satıcı sattığı malın parasına kavuşmaktadır. Bu ödeme ilişkisinde alıcı olan taraf, deniz ticareti hukuku bakımından gönderilen sıfatını haiz olmaktadır.

Bu yolla konişmentoyu elde eden alıcı, yani gönderilen, konişmento malları temsil ettiğinden ve bir kıymetli evrak olduğundan, konişmentonun ciro ve teslimi ile malları satma imkânına sahip olmaktadır. Çoğu zaman bir konişmentonun birden çok kere devri suretiyle gemi üzerindeki mallar satılmakta ve böylece malın gönderileni de değişmektedir⁴⁶.

İşte elden ele geçen bu konişmentoların çoğunda taşıyan ile taşıtan arasındaki çarter partiye⁴⁷ atıf bulunmaktadır. Bu çarter partilerin neredeyse tamamı da içinde tahkim şartı bulunan bir genel işlem şartı niteliğindedir⁴⁸. Hatta bu çarter partiler taraf-larca karşılıklı imzalanmamakta, sadece brokerlerle ilgililer arasında genellikle faks, telefaks veya e-posta yoluyla yapılan yazışmalarda hangi matbu formun kabul edildiği kararlaştırılmaktadır⁴⁹.

TTK m. 1110'a göre taşıyanla gönderilen arasındaki ilişkilerde konişmento esas tutulur⁵⁰. Böylece yükü teslim almak

44 Akreditif hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şanlı/Ekşi, s. 83-97.

45 Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çağa/Kender, s. 85-92; Tekil, s. 253-254.

46 Bkz. Rabe, s. 325-330.

47 TTK m. 1017 hükmünde tarif edilen çarter parti, çarter sözleşmesini ispat eden belgedir.

48 Ekşi, s. 111; Atamer/Karaman/Erçin/Çelikçapa, s. 68; Schlegelberger/Liesecke, s. 181; Schaps/Abraham, s. 460; Rabe, s. 363; Benedict, s. 1-6; Tetley, s. 600; çeşitli çarter parti örnekleri ve bu örneklerdeki tahkim şartları için bkz. Marrela, s. 1077-1084; Ülgener, s. 615-617; Ülgener, Tahkim, s. 75-77; Wilson, s. 378-501.

49 Davies, s. 624; Marrela, s. 1095, örnek için bkz. *Welex A.G. v. Rosa Maritime Ltd. (The "Epsilon Rosa")* (Queen's Bench Division) [2002] 2 Lloyd's Rep. 81, 85-86; *Thyssen Inc. v. M/V Markos N, and Calypso Shipping Corp., S.A. and A.M. Nomikos & Son Ltd.* (United States District Court, S.D. New York) 1999 WL 619634.

50 İngiliz ve Amerikan hukuklarında da bu ilke taşıma hukukunun temel ilkelerinden biridir, bkz. Davies, s. 626-628; Alman hukukunda Alman Ticaret Kanunu m. 656'da bu husus açıkça düzenlenmiştir, bkz.

üzere limana giden son konişmento hamili ile taşıyan arasındaki hukuki ilişki konişmentoya tâbi olacaktır. Yükün hasarlı veya eksik çıkması ihtimalinde de taşıyana karşı talep hakkı son konişmento hamiline ait olacaktır⁵¹.

Bu noktada, konişmentodan çarter partiye atıf varsa ve çarter partide de tahkim şartı bulunuyorsa, son konişmento hamilinin tazminat talebini genel mahkemeler önünde mi yoksa tahkim mahkemesi önünde mi ileri sürmesi gerektiği problemi karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, son konişmento hamilinin genel mahkemelerde dava açması üzerine taşıyanın tahkim itirazında bulunup bulunamayacağı belirlenmelidir⁵².

Esasen tahkim şartının doğrudan konişmentoda yer alması sorunun kesin çözümü niteliğindedir. Bir kıymetli evrak olan konişmentoya tahkim şartının eklenebileceği ve bu durumda tüm konişmento hamillerinin bu tahkim şartı ile bağlı olacakları doktrinde genel olarak kabul edilmektedir⁵³. Buna göre hamilin tahkim şartını kabul etmek istemiyorsa bu şartı çizerek konişmentoyu teslim alması gerektiği, böylece bundan sonraki cirolar bakımından da tahkim şartının ortadan kalkacağı ileri sürülmektedir⁵⁴. Böylece taşıyan, konişmentoda tahkim şartı

Schaps/Abraham, s. 813 vd; Yargıtay bir kararında bu ilke doğrultusunda, navlun sözleşmesindeki tahkim şartının gönderilene karşı ileri sürüleceğini belirtmiştir, bkz. 11. HD, 22.11.1983 (*Eriş*, no.: 1550).

51 Bu konuda bilgi için bkz. *Çağa/Kender*, s. 92; TD, 03.12.1968, 2369, 6489 (*Eriş*, no.: 497).

52 Belirtilmelidir ki yük sigortacısının durumu da konişmento hamilinin durumu ile aynıdır, çünkü TTK m. 1361 gereğince sigortacı sigortalıya halef olduğu zaman, hukuki durumu sigortalınıninki ile aynıdır, bkz. *Okay*, s. 440, Onaltıncı Bildiri ile İlgili Tartışmalar, s. 451; HGK, 01.02.1995, 94/11-765, 95/39 (www.kazanci.com.tr).

53 *Ekşi*, s. 110; *Ülgener*, s. 615; *Ülgener, Tahkim*, s. 74; ancak konişmento hamilinin aynı zamanda taşıyan olması halinde, taşıyanla taşıtan arasındaki hukuki ilişkinin yani çarter sözleşmesinin esas alınması gerektiğinden yola çıkan 11. HD, çarter sözleşmesinde tahkim şartı bulunmazken, konişmentoda tahkim şartı bulunmasını kabul etmemiş ve navlun sözleşmesine üstünlük tanımıştır, bkz. 11. HD, 06.05.1999, 98/8975, 99/3722 (www.kazanci.com.tr), ancak aksi yönde bir karar da bulunmaktadır, bkz. 11. HD, 04.10.2004, 189, 9234 (www.kazanci.com.tr); İngiliz hukuku bakımından bkz. *Ülgener*, s. 610; *Ülgener, Tahkim*, s. 69-70; Alman hukuku bakımından *Schaps/Abraham*, s. 814-815; Amerikan hukuku bakımından *Schoenbaum*, s. 554.

54 *Ekşi*, s. 110-111; 11. HD, 13.03.1998, 97/9447, 98/1703 (www.kazanci.com.tr); kıymetli evrak niteliğindeki konişmentoda tahkim şartının bulunması halinde, bu şartın çizilerek konişmentonun ciro ve teslimle devredilmesinin ve bu ihtimalde tahkim şartının sonraki konişmento hamilleri bakımından ortadan kalkıp kalkmadığının ayrıca tartışılması gereklidir.

bulunuyorsa, tahkim itirazında bulunabilecek; eğer son hamil tahkim şartı çizili olarak konişmentoyu devralmışsa, taşıyan tahkim itirazında bulunamayacaktır. Ancak deniz ticareti uygulamasında konişmentolarda tahkim şartına pek sık rastlanmaktadır⁵⁵.

Doktrindeki bir görüş, konişmentoların taşıma sözleşmesinin sadece bir tarafının imzasını taşıyan belgelerden olması sebebiyle, bu belgelerdeki tahkim şartlarının tahkim anlaşması etkisinin bulunmadığını, yani konişmentolar yoluyla tahkim anlaşması kurulamayacağını savunmaktadır⁵⁶. Ancak doktrindeki diğer görüşler, sorunu çeşitli ihtimallere göre incelemektedirler. Aşağıda öncelikle bu ihtimaller incelenecek, ardından da Türk Ticaret Kanunu Tasarısı m. 1237 ile getirilen düzenleme incelenecek ve değerlendirilecektir.

2. Atıf ve Tahkim Anlaşması

Konişmentodan çarter partiye yapılacak atıfla, çarter partideki tahkim şartının konişmento hamiline karşı ileri sürülüp sürüle-meyeceği, atfın niteliğine göre değişmektedir. Bu bakımdan atıfları özel atıf ve genel atıf olarak ikiye ayırmak mümkündür.

a) Özel Atıf

Konişmentodan çarter partiye yapılan atıf özel atıfsa, yani konişmentodaki atıfta tahkim şartının da dahil olduğu belirtilmişse, örneğin "tahkim klozu dahil diğer bütün şartlar çarter partideki gibidir" gibi bir kayıt varsa, konişmento hamilinin çarter partideki diğer şartlar yanında tahkim şartıyla da bağlı olduğu kabul edilmektedir. Konişmentodaki "tahkim klozu dahildir" atfının tahkim şartını konişmentonun bir parçası haline getirdiği ve konişmento hamilinin de konişmentoyu bu haliyle

⁵⁵ Ekşi, s. 111; Wilson, s. 321; konişmentoda bulunan tahkim şartı ile ilgili kararlar için bkz. 11. HD, 08.02.2005, 2004/14888, 2005/878 (www.kazanci.com.tr); 11. HD, 04.10.2004, 189, 9234 (www.kazanci.com.tr); 11. HD, 06.05.2002, 216, 4357 (www.kazanci.com.tr); 11. HD, 13.03.1998, 97/9447, 98/1703 (www.kazanci.com.tr).

⁵⁶ Deren-Yıldırım, s. 39; Samim Ünan, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 1.2.1995 gün ve E. 1994/II-765 K. 1995/39 sayılı Kararı Hakkında Değerlendirme, Deniz Hukuku Dergisi yıl: 2 (1997), sayı: 2-3, s. 139-140, 144; Yargıtay 1959 tarihli bir kararında bu sonuca yetki ile ilgili olarak ulaşmıştır, bkz. TD, 12.11.1959, 58/2336, 59/439 (Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi 1961, s. 279; Eriş, no.: 463).

kabul etmekle tahkim şartını kabul etmiş olduğu doktrinde genel olarak kabul edilmektedir⁵⁷.

Nitekim İngiliz ve Amerikan hukuklarında da mahkemeler tahkim şartlarına yapılan özel atıfları, tahkim anlaşmasının geçerli bir şekilde kurulmuş sayılması bakımından, geçerli kabul etmektedirler⁵⁸. Alman hukuku bakımından da Alman Usul Kanunu m. 1031 (4)'e⁵⁹ göre koniementodan charter partiye yapılan atfın tahkim şartını da açıkça zikretmesi gerektiği açıkça hükme bağlanmıştır⁶⁰. Alman hukukundaki bu açık düzenleme karşısında, artık genel atıfların tahkim şartını kapsayıp kapsamadığı tartışması yapılmamaktadır.

Hamburg Kuralları'nın tahkime ilişkin 22. maddesinin 2. bendinde⁶¹ de koniementodaki atfın charter partideki tahkim şar-

⁵⁷ Okay, s. 428-429; Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitler*, s. 308; Şanlı, *Koniementonun Devri*, s. 777; Ülgener, s. 615; Ülgener, *Tahkim*, s. 74; Ekşi, s. 114; Yargıtay'ın bir kararında da özel atıf söz konusudur, bkz. 11. HD, 21.10.2003, 2623, 9639 (www.kazanci.com.tr); İngiliz hukuku bakımından bkz. *Ambrose/Maxwell*, s. 33-34; *Carver*, s. 97-98; Ülgener, s. 610-611; Ülgener, *Tahkim*, s. 69-70, Amerikan hukuku bakımından *Schoenbaum*, s. 555 dn. 5.

⁵⁸ *The "Rena K"* (Queen's Bench Division) [1978] 1 Lloyd's Rep. 545, 550 (koniementodaki atıf "All other terms, conditions, clauses and exceptions including the Arbitration Clause ... as per charter Party" şeklindedir.); *Daval Aciers d'Usinor et de Sacilor and Others v. Armare S.R.L. (The "Nerano")* (Court of Appeal) [1996] 1 Lloyd's Rep. 1, 3 (koniementodaki atıf "All terms and conditions, liberties, exceptions and arbitration clause of the Charter Party, dated as overleaf, are herewith incorporated." şeklindedir.); *Welex A.G. v. Rosa Maritime Ltd. (The "Epsilon Rosa")* (Queen's Bench Division) [2002] 2 Lloyd's Rep. 81; *Thyssen Inc. v. M/V Markos N, and Calypso Shipping Corp., S.A. and A.M. Nomikos & Son Ltd.* (United States District Court, S.D. New York) 1999 WL 619634; *Thyssen Inc. v. Calypso Shipping Corp., S.A., A.M. Nomikos Maritime Agencies, S.A., M/V Markos N* (United States Court of Appeals) 310 F.3d 102, 107-108 (koniementodaki atıf "All terms and conditions, liberties and exceptions to the Charter Party, dated as overleaf, including the Law and Arbitration Clause, are herewith incorporated." şeklindedir.); *Alucentro Div. Dell'Alusuisse Italia S.P.A. v. The M/V Hafnia* (United States District Court) 785 F.Supp. 155 (koniementodaki atıf "All terms, conditions, liberties, exceptions, clauses and arbitration clause of charter party dated 22 March 1990 ... are herewith incorporated." şeklindedir.); *Scrutton*, s. 79; *Tetley*, s. 603-604.

⁵⁹ § 1031 (4) *Eine Schiedsvereinbarung wird auch durch die Begebung eines Konnossements begründet, in dem ausdrücklich auf die in einem Chartervertrag enthaltene Schiedsklausel Bezug genommen wird.*

⁶⁰ *Osterthun*, s. 180; *Deren-Yıldırım*, s. 42-43.

⁶¹ *United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978 Article 22 - Arbitration:*

2. Where a charter-party contains a provision that disputes arising thereunder shall be referred to arbitration and a bill of lading issued pursuant to the charter-party does not contain a special annotation

tını açıkça belirtmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Böylece Hamburg Kuralları'nın alanına giren⁶² bir deniz ticareti uyuşmazlığında, konişmentodan çarter partiye yapılan genel atfın tahkim şartını kapsayıp kapsamadığı sorunu gündeme gelmeyecektir. Ancak bu sorunun gündeme gelmemesi için konişmento hamilinin iyiniyetli olması şartı da aranmıştır.

b) Genel Atıf

Konişmentodan çarter partiye yapılan genel atıflar iki türlü olabilmektedir. Bunlardan ilkinde çarter partinin tarihi, numarası ve imzalandığı yer gibi bilgiler bulunur; diğer türünde ise çarter parti hakkında hiçbir bilgiye yer verilmez ve "navlun ve diğer tüm şartlar çarter partideki gibidir." şartı ile yetinilir⁶³.

İşte bu tür genel atıfların, çarter partideki tahkim şartını konişmentoya taşıyıp taşımadığı ve böylece son konişmento hamili ile taşıyan arasında tahkim anlaşmasının kurulup kurulmadığı meselesi hem Türk hukukunda hem de mukayeseli hukukta çok tartışılmıştır. Bu meselenin incelenebilmesi için öncelikle tahkim anlaşmalarının kurulmasında şekil şartı bakımından konu incelenecek ve ardından da tarafların iradelerinin meseleye etkisi hakkında değerlendirme yapılacaktır.

aa) Şekil şartı

Deniz ticareti hukukunda genel işlem şartlarının kullanılmasının ve *incorporation* yoluyla bu genel işlem şartlarının sözleşmelere dahil edilmesinin yaygın bir uygulama olduğuna yuka-

providing that such provision shall be binding upon the holder of the bill of lading, the carrier may not invoke such provision as against a holder having acquired the bill of lading in good faith.

62

United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978

Article 2 - Scope of Application

1. The provisions of this Convention are applicable to all contracts of carriage by sea between two different States, if:

(a) the port of loading as provided for in the contract of carriage by sea is located in a Contracting State, or

(b) the port of discharge as provided for in the contract of carriage by sea is located in a Contracting State, or

(c) one of the optional ports of discharge provided for in the contract of carriage by sea is the actual port of discharge and such port is located in a Contracting State, or

(d) the bill of lading or other document evidencing the contract of carriage by sea is issued in a Contracting State, or

(e) the bill of lading or other document evidencing the contract of carriage by sea provides that the provisions of this Convention or the legislation of any State giving effect to them are to govern the contract.

63

Ekşi, s. 112.

rıda değinilmişti. İşte acaba taşıyan ile taşıtan arasındaki çarter partinin *incorporation* yoluyla konişmentoya dahil edilmesi ile, çarter partideki tahkim şartı konişmentonun da bir parçası haline getirilmiş midir ve son konişmento hamiline karşı ileri sürülebilecek midir? Burada sorun, konişmentodan yapılan atfın, tahkim anlaşmaları bakımından aranan yazılı şekil şartını yerine getirip getirmediğidir⁶⁴.

Doktrindeki baskın görüşe göre, konişmentodan çarter partiye yapılan genel atıf, çarter partideki tahkim şartının konişmentoya taşınması ve böylece son konişmento hamiline karşı ileri sürülmesi için yeterli değildir⁶⁵. Baskın görüş sahiplerine göre, konişmentodan çarter partiye yapılan genel atıf, ister çarter partinin tarihi, numarası ve tarafları belirtilmiş olsun, ister olmasın, tahkim anlaşmaları bakımından aranan yazılı şekil şartını yerine getirmeye yeterli değildir ve böylece son konişmento hamili ile taşıyan arasında tahkim anlaşması kurulmuş sayılamayacaktır⁶⁶.

Doktrindeki diğer bir görüşe göre ise, konişmentodaki genel atıfta çarter partinin tarihi belirtilmişse, bu tür bir genel atıf, çarter partideki tahkim şartının konişmentoya taşınması için yeterli sayılmalıdır⁶⁷.

Amerikan mahkemeleri, çarter partideki tahkim kaydının konişmento hamiline karşı ileri sürülebilmesi için, konişmentodan çarter partiye özel atıf yapılması gerektiği görüşündedirler. Ancak Amerikan mahkemelerinin kastettiği özel atıf, konişmentoda çarter partinin tarihi ve numarası gibi bilgilerin bulunmasıdır. Yani Amerikan mahkemeleri önüne giden uyuşmazlıklarda, konişmentoda çarter partinin tarihi ve tarafları belirtilmişse, bu

⁶⁴ Ekşi, s. 4.

⁶⁵ Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitler*, s. 308; Şanlı, *Konışmentonun Devri*, s. 776; Kalpsüz, Onaltıncı Bildiri ile İlgili Tartışmalar, Tahkim: IV. Ticaret ve Banka Hukuku Haftası (29 Kasım - 4 Aralık 1965), Ankara 1966, s. 446; Sami Okay, *Deniz Ticareti Hukuku II*, 2. bası, İstanbul 1971, s. 44; Tekil, s. 257; Bagot/Henderson, s. 453; Davies, s. 628-629; Ambrose/Maxwell, s. 34; Osterthun, s. 180; Schlegelberger/Liesecke, s. 181; Schaps/Abraham, s. 815; aksi görüşte Marrela, s. 1096-1097.

⁶⁶ Belirtilmelidir ki Yargıtay'ın kimi kararlarında atfın özel atıf mı olduğu yoksa genel atıf mı olduğu ve böylelikle genel atfın konişmento hamilini bağlayıp bağlamadığı yönünde netlik bulunmamaktadır, bkz. HGK, 01.02.1995, 94/11-765, 95/39 (www.kazanci.com.tr); 11. HD, 13.06.2005, 2004/9458, 2005/6114 (www.kazanci.com.tr); 11. HD, 13.03.1998, 97/9447, 98/1703 (www.kazanci.com.tr); Yargıtay'ın genel atfı kabul eden bir kararı için bkz. 11. HD, 27.02.1997 (Ülgener, *Tahkim*, s. 79).

⁶⁷ Ülgener, s. 615; Ülgener, *Tahkim*, s. 75.

çarter partideki tüm kayıtların ve bu arada tahkim şartının da konişmentoya taşındığı kabul edilmektedir. Bu kararlara göre konişmentoda çarter partinin tarihinin, taraflarının ya da imzalanma yerinin belirtilmediği durumlarda, konişmento hamili çarter partideki tahkim şartıyla bağlı olmayacaktır⁶⁸.

İngiliz hukukunda konişmentodan çarter partiye yapılan genel atıfların, ancak çarter partideki taşımaya ilişkin hususları konişmentoya taşıyabileceği, tahkimin eşya taşınmasına ilişkin hususlardan biri olmaması nedeniyle, genel atıflarla tahkim şartının konişmentoya taşınmadığı kabul edilmektedir⁶⁹. Böylece son konişmento hamili yükü teslim almak üzere konişmentoyu taşıyana ibraz ettiğinde, taşıyanla son konişmento hamili arasında kurulan sözleşmede tahkim şartının yer almadığı belirtilmektedir. Örneğin, konişmentoda bulunan "all other terms and conditions and exceptions of the charter to be as per charter party"⁷⁰ atfı genel bir atıftır ve çarter partideki tahkim şartının konişmentoya taşınması için yeterli değildir. İngiliz mahkemelelerine göre konişmentoda yapılan atıfta çarter partinin tarihinin belirtilmesi de durumu değiştirmemektedir⁷¹.

Ancak *The "Merak"* kararında İngiliz Temyiz Mahkemesi, konişmentodan çarter partiye yapılan atfın çok geniş olması ve

⁶⁸ *Cargill Incorporated and Savannah Foods, Inc. v. Golden Chariot MV, The and Golden Chariot Marinera, S.A.* (United States Court of Appeals) 31 F.3d 316, 318-319 (davaya konu konişmentoda "All terms and conditions, liberties and exceptions of the Charter Party, dated as overleaf, are herewith incorporated." kaydı yer almakla beraber, çarter partinin tarihi belirtilmemiştir.); *Continental Insurance Company Inc. And Tradearbed Canada v. Polish Steamship Company, M/V "Ziemia Suwalska", Polsteam USA Inc., and John Doe* (United States Court of Appeals) 346 F.3d 281, 283; *Tetley*, s. 600-602; *Bagot/Henderson*, s. 453; *Benedict*, s. 1-14 - 1-14.1; Türk mahkemelerinin de bu yönde kararları bulunmaktadır, bkz. *Atamer/Karaman/Erçin/Çelikçapa*, s. 68 dn. 49-50'de anılan davalar.

⁶⁹ *T. W. Thomas & Co., Limited v. Portsea Steamship Company, Limited* (House of Lords) [1912] A.C. 1, 6, 8; *The "Annefield"* (Court of Appeal) [1971] 1 Lloyd's Rep. 1, 4; *Skips A/s Nordheim and Others v. Syrian Petroleum Co. Ltd. and Petrofina S.A. (The "Varenna")* (Court of Appeal) [1983] 2 Lloyd's Rep. 592, 595-596; *Federal Bulk Carriers Inc v. C. Itoh & Co. Ltd. and Others (The "Federal Bulker")* (Court of Appeal) [1989] 1 Lloyd's Rep. 103, 105-106; *Ambrose/Maxwell*, s. 33; *Bagot/Henderson*, s. 453; *Carver*, s. 95; *Rabe*, s. 365.

⁷⁰ *T. W. Thomas & Co., Limited v. Portsea Steamship Company, Limited* (House of Lords) [1912] A.C. 1, 6; *Skips A/s Nordheim and Others v. Syrian Petroleum Co. Ltd. and Petrofina S.A. (The "Varenna")* (Court of Appeal) [1983] 2 Lloyd's Rep. 592, 593-594; *Carver*, s. 95-96.

⁷¹ *Federal Bulk Carriers Inc v. C. Itoh & Co. Ltd. and Others (The "Federal Bulker")* (Court of Appeal) [1989] 1 Lloyd's Rep. 103, 105.

yapılan atıfta çarter partideki tahkim şartının numarasının belirtilmesini, tahkim kaydının konişmentoya taşınması bakımından yeterli bulmuştur⁷². Olayda konişmentodaki atıf “*All the terms, conditions, clauses and exceptions including Clause 30 contained in the said charter party apply to this Bill of Lading and are deemed to be incorporated herein.*” şeklindedir. Mahkeme, bu kaydın tahkim şartını da kapsayacak genişlikte olduğuna hükmetmiştir⁷³.

Alman hukukunda, konişmentoda hamil tarafından tahkim şartının atfın kapsamında olduğunu açıkça anlayabileceği şekilde bir atfın bulunması aranmaktadır⁷⁴. Nitekim, yukarıda da belirtildiği gibi, Alman Usul Kanunu'nun açık düzenlemesi de bu yöndedir. Yani Alman hukuku bakımından konişmentodan çarter partiye yapılan genel atıflar, çarter partideki tahkim şartının son konişmento hamiline karşı ileri sürülebilmesi için yeterli değildir.

bb) Tarafların iradesi

Tahkimin özel bir yargılama usulü olması sebebiyle, tarafların tahkime gitmek yönünde iradelerinin bulunması ve bu iradenin de açıkça ortaya konması gerekmektedir⁷⁵.

Bir görüş, konişmentodan çarter partiye yapılan genel atfın tarafların tahkime gitmek yönündeki açık iradesini kapsamadığından, taraflar arasında bir tahkim anlaşmasının varlığından bahsedilemeyeceğini belirtmektedir⁷⁶.

Diğer bir görüşe göre ise, çarter partideki tahkim şartının niteliği önemlidir. Çarter partideki tahkim şartı, sadece çarter partiden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü için kaleme alınmışsa, konişmentodan çarter partiye yapılacak genel atıfla çarter partideki tahkim şartı konişmento hamiline karşı ileri sürülemez, çünkü gönderilenle, yani son konişmento hamili ile, taşıyan arasındaki ilişkide konişmento esastır⁷⁷. Aynı şekilde çarter partideki tahkim şartında, gemi maliki ile çarterer arasındaki uyuşmazlıkların tahkim yoluyla halli yönünde bir şart

72 *The “Merak”* (Court of Appeal) [1964] 2 Lloyd's Rep. 527

73 *Ülgener*, s. 611-612; *Ülgener, Tahkim*, s. 71-72; *Rabe*, s. 365.

74 *Ülgener*, s. 613-614; *Ülgener, Tahkim*, s. 73-74.

75 *Ekşi*, s. 45.

76 *Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler*, s. 308; *Şanlı, Konişmentonun Devri*, s. 776.

77 *Okay*, s. 432-433; İngiliz hukukunda aynı yöndeki görüş için bkz. *Marshall*, s. 21; *Ambrose/Maxwell*, s. 33; *Ülgener*, s. 612-613; Amerikan hukukunda aynı yöndeki görüş için bkz. *Tetley*, s. 598.

varsa, bu tahkim şartı da konişmento hamillerine karşı ileri sürülemezdir⁷⁸.

İngiliz ve Amerikan mahkemeleri de atıf yapılan belgedeki, yani çarter partideki tahkim şartının niteliğini dikkatle incelemekte ve tahkim şartının kapsamı darsa⁷⁹, bu şartın atıf yapan sözleşmenin taraflarını bağlamayacağını bildirmektedirler⁸⁰. Mahkemeler bu sonuca varırken, çarter partideki tahkim şartının sadece çarter partinin tarafları için kaleme alınmış olmasını, tarafların bu şartı konişmentoya taşımak yönündeki iradelerinin bulunmaması olarak yorumlamaktadır⁸¹.

Ancak konişmentodaki atıf "tahkim şartı dahildir" şeklinde yapılmışsa, yani bir özel atıf söz konusuysa, o zaman İngiliz ve Amerikan mahkemeleri, çarter partideki dar tahkim şartlarını da geniş yorumlamaktadır. Örneğin *The "Rena K"* davasında İngiliz mahkemesi, konişmentoda özel atıf olması nedeniyle, çarter partideki "Bu çarter sözleşmesinden kaynaklanan tüm uyuşmazlıklar Londra'da tahkim yoluyla çözülecektir." kaydını dar yorumlamamış ve konişmentonun tarafları için de geçerli olduğu sonucuna varmıştır⁸². *The "Nerano"* davasında da İngiliz Temyiz Mahkemesi, konişmentoda tahkim şartını kapsayan bir atfın bulunması sebebiyle tarafların tahkime gitme ve çarter partideki kaydı kendi sözleşmelerine taşıma iradelerini göz önüne alarak, "Çarterer ve geminin maliki arasında herhangi bir uyuşmazlık çıkarsa, bu uyuşmazlık Londra'da tahkim yoluyla çözülecektir" kaydının, konişmentonun taraflarına göre uygulanacağı yönünde karar vermiştir⁸³.

78 Tetley, s. 608.

79 Örneğin "between contracting parties" ya da "between the disponent owner and the charters" ifadelerinin dar olduğu kabul edilmekte, ancak "all disputes arising out of this contract are submitted to arbitration" şartı, sözleşmeye taraf olmayanları da kapsayacak genişlikte bulunmaktadır, bkz. Bagot/Henderson, s. 434; Carver, s. 96. *The "Annefield"* kararında İngiliz Temyiz Mahkemesi çarter partideki "any disputes under this contract" ifadesini de yeterli genişlikte bulmamıştır, bkz. *The "Annefield"* (Court of Appeal) [1971] 1 Lloyd's Rep. 1, 4; Carver, s. 96.

80 Bagot/Henderson, s. 434-435; Wilson, s. 236-237; Scrutton, s. 80.

81 *T. W. Thomas & Co., Limited v. Portsea Steamship Company, Limited* (House of Lords) [1912] A.C. 1, 9; *Thyssen Inc. v. M/V Markos N, and Calypso Shipping Corp., S.A. and A.M. Nomikos & Son Ltd.* (United States District Court, S.D. New York) 1999 WL 619634; Benedict, s. 1-15 - 1-16.

82 *The "Rena K"* (Queen's Bench Division) [1978] 1 Lloyd's Rep. 545, 549-551.

83 *Daval Aciers d'Usinor et de Sacilor and Others v. Armare S.R.L. (The "Nerano")* (Court of Appeal) [1996] 1 Lloyd's Rep. 1, 4.

The "Merak" kararında İngiliz Temyiz Mahkemesi, konişmentodan çarter partiye yapılan yanlış atfı, tarafların iradesini dikkate alarak, kabul etmiştir. Kararda çarter partide tahkimi düzenleyen hükmün 32. madde olmasına rağmen, konişmentoda 30. maddeye atıf yapılmasını, rakamın yanlış yazılması olarak değerlendiren mahkeme, çarter partideki tahkim kaydının da çok geniş⁸⁴ olmasını dikkate almış ve tarafların aslında konişmento ile hiç ilgisi olmayacak 30. madde yerine tahkimle ilgili 32. maddeye atıf yapmak iradelerinin bulunduğu ve dolayısıyla tahkim şartının konişmentoya geçerli bir şekilde taşındığına karar vermiştir⁸⁵.

Alman hukukunda da gelişme İngiliz ve Amerikan hukukundaki gibidir. Alman doktrininde de çarter partideki kaydın dar olması, tarafların tahkim şartını sadece çarter parti bakımından kaleme aldıkları ve konişmentoya taşımak iradelerinin bulunmadığı yönünde yorumlanmaktadır⁸⁶.

cc) Sonuç

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, milletlerarası taşıma hukuku, mukayeseli hukuk ve Türk hukuku bakımından konişmentodan çarter partiye atıfla çarter partideki tahkim şartının konişmento hamiline karşı ileri sürülüp sürüle-meyeceği meselesi çözüme bağlanmış gözükmektedir. Buna göre, çarter partideki tahkim şartının konişmento hamiline karşı ileri sürülebilmesi için genel atıflar yeterli olmamakta, konişmentoda çarter partideki tahkim şartını da zikreden özel bir atfa ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun tek istisnasının da Amerikan hukuku olduğu görülmektedir.

Milletlerarası taşıma hukuku, mukayeseli hukuk ve Türk hukuku bakımından geline bu noktada, Türk hukukundaki bir gelişme dikkat çekicidir. Bu gelişme ile bugün kabul edilen çözümden farklı bir çözümün benimsenmiş olduğu görülmektedir.

IV. Türk Ticaret Kanunu Tasarısındaki Düzenleme

Konışmentodan çarter partiye atıfla çarter partideki tahkim şartının konişmento hamiline karşı ileri sürülüp sürüle-meyeceği

⁸⁴ "Any dispute arising out of this Charter or any Bill of Lading issued hereunder shall be referred to arbitration", bkz. *The "Merak"* (Court of Appeal) [1964] 2 Lloyd's Rep. 527, 530.

⁸⁵ *The "Merak"* (Court of Appeal) [1964] 2 Lloyd's Rep. 527, 531; *Carver*, s. 97.

⁸⁶ *Rabe*, s. 367.

meselesi milletlerarası düzenlemeler, mukayeseli hukuk ve Türk hukuku bakımından çözüme kavuşturulmuş gözükmektedir, ancak Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'nın ("Tasarı") yasalaşması halinde konu bakımından yeni bir düzenleme pozitif hukukumuzda yer alacaktır. Ancak bu muhtemel düzenlemenin aktarılması ve değerlendirilmesine geçmeden önce de 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'muzda ("TTK") muhtemel düzenlemeye esas alındığı anlaşılan hükmü aktarmanın faydalı olacağı görülmektedir.

1. Türk Ticaret Kanunu

TTK'nın "Deniz Ticareti" kitabının dördüncü faslında "Deniz Ticaret Mukaveleleri" düzenlenmektedir. Bu faslın üçüncü kısmı da "Denizaşırı Satış Mukaveleleri"ne ayrılmıştır. Bu kısımda CIF satışı⁸⁷ düzenleyen hükümlerin arasında bulunan m. 1150 f. 2 hükmü aynen şöyledir: "Konişmentoda çarter mukavelesine taallük eden kayıtlar bulunursa çarter partinin sureti de ibraz edilir".

TTK'nın bu hükmüne göre, denizaşırı satış sözleşmelerinden CIF satış söz konusu ise ve yapılacak deniz taşıması çerçevesinde bir konişmento düzenlenmişse, çarter partinin bir örneğinin konişmentoya eklenmesi gerekecektir.

Bilindiği gibi CIF satışlarda taşıma sözleşmesini satıcı akdetmektedir ve taşıtan sıfatına sahip olmaktadır. Taşınacak malın alıcısı da gönderilen sıfatına sahip olacaktır. İşte bu çerçevede yapılacak bir deniz taşımasında konişmentodan çarter partiye atıf varsa, alıcı-gönderilenin atıf yapılan hükümlerden haberdar olması amacıyla, çarter partinin bir örneğinin konişmentoya eklenmesi şarttır.

2. Tasarıdaki Düzenleme ve Gerekçesi

Tasarı'nın 1237. maddesi konumuz bakımından mevcut hukuki duruma bir yenilik getirmektedir. TTK'da sadece CIF satışlar bakımından mevcut olan ve çarter partinin bir örneğinin konişmentoya eklenmesini öngören hüküm, Tasarı'da genişletilmiş ve tüm çarter sözleşmeleri bakımından genelleştirilmiştir.

Tasarı'nın 1237. maddesinin ilk iki fıkrasında taşıyanla konişmento hamili arasındaki hukuki ilişkilerde konişmentonun

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şanlı/Ekşi, s. 119-121; Turgut Kalpsüz, Denizaşırı Satışlar (Giriş - Boşaltmada Satışlar), Ankara 1968; Ercüment Erdem, SİF Satışlar: CIF Sales, İstanbul 1999; Alfred Ravenscroft Kennedy (çeviren: Müjde Tekil), CIF Mukaveleler, İstanbul 1972; David M. Sassoon, C.I.F. and F.O.B. Contracts, London 1995.

esas alınacağı, ancak taşıyan ile taşıtan arasındaki hukuki ilişkilerin, navlun sözleşmesinin hükümlerine bağlı kalacağı belirtildikten sonra kaleme alınmış üçüncü fıkra aşağıdaki gibidir:

“Konişmentoda, yolculuk çarteri sözleşmesine gönderme varsa, konişmento devredilirken çarter partinin bir suretinin de yeni hâmile ibraz edilmesi gerekir. Bu takdirde çarter partide yer alan hükümler, nitelikleri elverdiği ölçüde konişmento hamiline karşı da ileri sürülebilir. Ancak, Kanununun 1245 inci maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi hükmü saklıdır.”

Fıkranın konumuz bakımından önemli olan kısmı ilk iki cümlesidir. Burada getirilen düzenlemeye göre, eğer konişmentodan çarter partiye atıf varsa, bu atıf kapsamında çarter partideki hükümlerin konişmento hamiline karşı ileri sürülebilmesi, çarter partinin bir örneğinin konişmentoya eklenmesi şartına bağlanmaktadır⁸⁸. Bu husus maddenin gerekçesinde şu şekilde belirtilmektedir:

“... Yolculuk çarter(i) sözleşmesine atıf yapan konişmentolarda çarter partinin bir nüshası da konişmento ile birlikte ibraz edilmedikçe çarter partideki şartların taşıtan dışındaki konişmento hâmillerine karşı ileri sürülemez esası kabul edilmiştir. Konişmento ile birlikte ibraz edilen çarter partideki şartların taşıtan dışındaki konişmento hâmillerine karşı ileri sürülebilmesi için dahi taşıyan ile taşıtan arasındaki hukukî ilişkilerin niteliğinin buna elvermesi gerektiği belirtilmiştir...”.

3. Değerlendirme

Tasarı'yla getirilen düzenleme ile konişmentodan çarter partiye atıfla çarter partideki tahkim şartının konişmento hamiline karşı ileri sürülüp sürülemezliği meseli sıkı şartlarla çözüme bağlanmaktadır. Buna göre, sadece tahkim şartı bakımından değil ve fakat tahkim şartını da kapsamak üzere, çarter partideki şartların konişmento hamiline karşı ileri sürülebilmesi için, çarter partinin bir örneğinin konişmento ekinde olması şarttır. Aksi halde, yani çarter partinin konişmentonun ekinde olmaması halinde, çarter partideki hiç bir şart ve bu arada tahkim şartı da konişmento hamiline karşı ileri sürülemezdir.

Konumuz bakımından Tasarı ile getirilen düzenleme, uygulamada “bitişik konişmento” (*bill of lading to be used with charter*

⁸⁸ Bu düzenleme ile getirilen çözüm, İngiliz doktrininde de konu bakımından en uygun çözüm olacağı gerekçesiyle önerilmiştir, bkz. *Wilson*, s. 238.

parties) olarak adlandırılan konişmentolar bakımından benimsenen çözümle paraleldir. Doktrinde, bitişik konişmentonun kullanıldığı hallerde, bu konişmentonun ekinde atıf yapılan çarter sözleşmesinin de bulunması gerektiği, aksi halde çarter partideki tahkim şartının konişmento hamiline karşı ileri sürülemeyeceği kabul edilmektedir⁸⁹.

Daha önce de belirtildiği gibi Tasarı'da, TTK'da CIF satışlar bakımından, doktrin tarafından da bitişik konişmentolar bakımından kabul edilen çözüm, genelleştirilmiş ve bütün çarter sözleşmeleri bakımından kabul edilmiştir.

Tasarı hükmü meselenin çözümünü, Hamburg Kuralları, mukayeseli hukuk ve Türk hukukunca benimsenen çözümden daha sıkı bir şarta bağlamaktadır. Tasarı m. 1237 f. 3 hükmünden ve gerekçesinden anlaşıldığı kadarıyla, artık konişmentoda tahkim şartına özel atıf yapılmış olması yeterli olmayacaktır. Konişmentoda özel atıf bulunsa dahi, konişmento ekinde çarter parti bulunmadığı sürece çarter partideki tahkim şartı konişmento hamiline karşı ileri sürülemeyecektir.

Tasarıdaki düzenleme çerçevesinde son konişmento hamilinin çarter partideki tahkim şartıyla bağlı olacağı en kesin ihtimal, konişmentodan çarter partiye özel atıf olması, çarter partinin konişmentonun ekinde bulunması ve çarter partideki tahkim şartının konişmentodan kaynaklanan uyuşmazlıkları da kapsayacak genişlikte olması ihtimalidir.

Konişmentodan çarter partiye özel atıf mevcutsa ve çarter parti konişmentonun ekindeyse ve fakat çarter partideki tahkim şartı konişmentodan kaynaklanan uyuşmazlıkları kapsayacak genişlikte değilse durumun ne olacağı açık değildir. Acaba bu ihtimalde İngiliz mahkemelerinin yaptığı gibi çarter partideki tahkim şartını geniş yorumlamak ve konişmentodan kaynaklanan ilişkinin de taraflarına uygulamak mı gerekecektir? Yoksa çarter partideki tahkim şartı son konişmento hamiline karşı ileri sürülebilir nitelikte değildir şeklinde bir yorumla, taşıyanın tahkim şartı itirazında bulunması engellenmeli midir? Bu bakımdan tahkim şartı lehinde yorum yapmak ve hem özel atıf

⁸⁹ Şanlı, *Konişmentonun Devri*, s. 779-780; HGK'nun bir kararında da bitişik konişmento söz konusudur, ancak karardan çarter partinin konişmentonun ekinde yer alıp almadığı anlaşılamamaktadır, bkz. HGK, 01.02.1995, 94/11-765, 95/39 (www.kazanci.com.tr); ayrıca bkz. 11. HD, 13.06.2005, 2004/9458, 2005/6114 (www.kazanci.com.tr); 11. HD, 13.03.1998, 97/9447, 98/1703 (www.kazanci.com.tr).

bulunması hem de çarter partinin konişmentonun ekinde bulunması halinde, artık çarter partideki tahkim şartının yeterli genişlikte olmadığı itirazına yer vermemek mukayeseli hukuk ve Türk hukuku bakımından daha uygun bir çözüm gibi görünmektedir.

Konişmentodan çarter partiye genel atıf yapılmış olması ve konişmentonun ekinde çarter partinin bulunması ihtimalinde, son konişmento hamilinin çarter partideki tahkim şartıyla bağlı olup olmadığının tespitinde ise çarter partideki tahkim şartının incelenmesi gerekecektir. Bu sonuç, Tasarı m. 1237 f. 3 c. 2 hükmünden çıkmaktadır. Hükümde çarter partideki şartların nitelikleri elverdiği ölçüde konişmento hamiline karşı ileri sürülebilecekleri belirtilmiştir. Buna göre, çarter partideki tahkim şartı açıkça taşıyanla taşıtan arasındaki muhtemel uyuşmazlıkların çözümü için kaleme alınmışsa, konişmento hamiline karşı ileri sürülemezdir. Ancak çarter partideki tahkim şartının "bu çarter partiden ve bu çarter parti uyarınca düzenlenecek konişmentolardan kaynaklanan uyuşmazlıklar..." örneğinde olduğu gibi geniş kaleme alınmış olması halinde, konişmento hamiline karşı ileri sürülmesi mümkün olabilecektir.

V. Sonuç

Tahkimin özel bir yargılama usulü olması nedeniyle hemen hemen tüm yasal düzenlemelerde aranan yazılı şekil şartı çok dar yorumlanmamakta ve atıf yoluyla tahkim anlaşmalarının kurulmasına da cevaz verilmektedir.

Atıf yoluyla tahkim anlaşması kurulması mümkün olan bir hal de konişmentodan çarter partiye atıf yapılmasıdır. Ancak milletlerarası düzenlemeler, mukayeseli hukuk ve Türk hukuku bakımından konu incelendiğinde görülmüştür ki, son konişmento hamili ile taşıyan arasında tahkim anlaşmasının varlığından bahsedebilmek için, konişmentodan çarter partiye özel atıf yapılmış olması, yani atfın çarter partideki tahkim şartını da kapsar şekilde yapılması gerekmektedir.

Konişmentodan çarter partiye yapılan genel atıfların tahkim anlaşmasının kurulmasına yeterli olmayacağı, gene milletlerarası düzenlemeler, mukayeseli hukuk ve Türk hukuku bakımından kabul edilmektedir.

Ancak Türk pozitif hukuku bakımından konu, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'nın yasalaşması halinde, daha değişik bir çözüme kavuşacaktır. Buna göre konişmentodan çarter partiye atıf yapılmışsa, çarter parti hükümlerinin konişmento hamiline ileri sürülmesi ancak çarter partinin konişmentoya eklenmiş olmasına bağlı olacaktır.

Çarter partinin konişmentonun ekinde yer alması şartı ile de çeşitli ihtimaller gündeme gelecektir. Bu ihtimaller çerçevesinde, tahkim şartının son konişmento hamiline karşı ileri sürülüp sürülemediği meselesi değişik çözümlere kavuşturulmak gerekecektir.

BİBLİYOGRAFYA

Alangoya: Yavuz Alangoya, *Medenî Usul Hukuku Esasları*, 3. bası, İstanbul 2003

Ambrose/Maxwell: Clare Ambrose/Karen Maxwell, *London Maritime Arbitration*, 2nd Ed., London 2002

Atamer/Karaman/Erçin/Çelikçapa: Kerim Atamer/ Mahmut Karaman/Feyzi Erçin/Burcu Çelikçapa, *Aktuelle Probleme aus der türkischen Praxis zur internationalen Schiedsgerichtsbarkeit, Internationale Schiedsgerichtsbarkeit und steuerrechtliche Aspekte des ausländischen Kapitals in der Türkei* (Seminar zu Ehren von Prof. Dr. Tuğrul Ansay), Berlin 2003, s. 57

Bagot/Henderson: Michael H. Bagot/Dana A. Henderson, *Non Party, Not Bound? Not Necessarily: Binding Third Parties to Maritime Arbitration*, 26 (Summer 2002) *Tulane Maritime Law Journal* 413

Benedict: *Benedict on Admiralty*, Volume 9: *Maritime Arbitration*, 2001

Carver: *Carver on Bills of Lading* (edited by Guenter Treitel/F.M.B. Reynolds), 2nd Ed., London 2005

Çağa/Kender: Tahir Çağa/Rayegân Kender, *Deniz Ticareti Hukuku II: Navlun Sözleşmesi*, 7. baskı, İstanbul 2004

Davies: Martin Davies, *Litigation Fights Back: Avoiding the Effect of Arbitration Clauses in Charterparty Bills of Lading*, 35 (October 2004) *Journal of Maritime Law and Commerce* 617

Deren-Yıldırım: Nehvis Deren-Yıldırım, Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları, İstanbul 2004

Ekşi: Nuray Ekşi, Milletlerarası Deniz Ticareti Alanında "Incorporation" Yoluyla Yapılan Tahkim Anlaşmaları, İstanbul 2004

Eriş: Gönen Eriş, Açıklamalı – İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu, cilt 3: Deniz Ticareti ve Sigorta, Ankara 1990

Fouchard/Gaillard/Goldman: Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration, The Hague 1999

Kalpsüz: Turgut Kalpsüz, Tahkim Anlaşması, Bilgi Toplumunda Hukuk: Ünal Tekinalp'e Armağan, c. II, İstanbul 2003

Kuru: Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, c. VI, 6. baskı, İstanbul 2001

Lew/Mistelis/Kröll: Julian D. M. Lew/Loukas A. Mistelis/Stefan M. Kröll, Comparative International Commercial Arbitration, The Hague 2003

Marrella: Fabrizio Marrella, Unity and Diversity in International Arbitration: The Case of Maritime Arbitration, 20 (2005) American University International Law Review 1055

Marshall: Enid A. Marshall, Gill: The Law of Arbitration, 4th Ed., London 2001

Okay: Sami Okay, Navlun Mukavelelerinde Tahkim Şartı, Tahkim: IV. Ticaret ve Banka Hukuku Haftası (29 Kasım – 4 Aralık 1965), Ankara 1966, s. 425

Osterthun: Birthe Osterthun, Das neue deutsche Recht der Schiedsgerichtsbarkeit, Transportrecht 1998, 177

Pekcanitez/Atalay/Özekes: Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özekes, Medeni Usul Hukuku, 4. bası, Ankara 2005

Rabe: Dieter Rabe, Seehandelsrecht, 4. Auflage, München 2000

Redfern/Hunter: Alan Redfern/Martin Hunter, Law and Practice of International Commercial Arbitration, 2nd Ed., London 1991

Schaps/Abraham: Georg Schaps/Hans Jürgen Abraham, Das Seerecht in der Bundesrepublik Deutschland, 4. Auflage, Berlin 1978

Schlegelberger/Liesecke: Franz Schlegelberger/Rudolf Liesecke, *Seehandelsrecht*, 2. Auflage, Berlin und Frankfurt a. M. 1964

Schoenbaum: Thomas J. Schoenbaum, *Admiralty and Maritime Law*, 2nd Ed., St. Paul 1994

Scrutton: *Scrutton on Charterparties and Bills of Lading*, 20th Ed. by S. C. Boyd, A. S. Burrows, D. Foxtan, London 1996

Şanlı, Konişmentonun Devri: Cemal Şanlı, *Konişmentonun Devri, Alacağın Temliki ve "Perdeyi Kaldırma Teorisi" Uygulamasında Sözleşmede Yer Alan Tahkim Şartının Konişmentoyu Devralan, Alacağı Temellük Eden ve Perdenin Arkasında Kalan Bakımından Geçerliliği Sorunu*, Ergin Nomer'e Armağan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* yıl: 22 (2002), sayı: 2, s. 773

Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler: Cemal Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, 3. bası, İstanbul 2005

Şanlı/Ekşi: Cemal Şanlı/Nuray Ekşi, *Uluslararası Ticaret Hukuku*, 4. bası, İstanbul 2005

Taşkın: Âlim Taşkın, *Hakem Sözleşmesi*, Ankara 2000

Tekil: Fahiman Tekil, *Deniz Hukuku*, 6. bası, İstanbul 2001

Tetley: William Tetley, *Marine Cargo Claims*, 3rd Ed., Montreal 1988

Ülgener: Fehmi Ülgener, *Çarter Sözleşmeleri I*, İstanbul 2000

Ülgener, Tahkim: Fehmi Ülgener, *Konişmento ve Navlun Sözleşmesindeki Tahkim/Yetki Klozlarının Uygulanması ile İlgili Sorunlar* (3. Deniz Hukukuna İlişkin Yargıtay Kararları Sempozyumu'na sunulan tebliğ), *Deniz Hukuku Dergisi* yıl: 4 (1999), sayı: 1-2, s. 59

Üstündağ: Saim Üstündağ, *Medeni Yargılama Hukuku*, 7. baskı, İstanbul 2000

Wilson: John F. Wilson, *Carriage of Goods by Sea*, 4th Ed., London 2001

Deren-Yıldırım: Nehvis Deren-Yıldırım, Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları, İstanbul 2004

Ekşi: Nuray Ekşi, Milletlerarası Deniz Ticareti Alanında "Incorporation" Yoluyla Yapılan Tahkim Anlaşmaları, İstanbul 2004

Eriş: Gönen Eriş, Açıklamalı – İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu, cilt 3: Deniz Ticareti ve Sigorta, Ankara 1990

Fouchard/Gaillard/Goldman: Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration, The Hague 1999

Kalpsüz: Turgut Kalpsüz, Tahkim Anlaşması, Bilgi Toplumunda Hukuk: Ünal Tekinalp'e Armağan, c. II, İstanbul 2003

Kuru: Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, c. VI, 6. baskı, İstanbul 2001

Lew/Mistelis/Kröll: Julian D. M. Lew/Loukas A. Mistelis/Stefan M. Kröll, Comparative International Commercial Arbitration, The Hague 2003

Marrella: Fabrizio Marrella, Unity and Diversity in International Arbitration: The Case of Maritime Arbitration, 20 (2005) American University International Law Review 1055

Marshall: Enid A. Marshall, Gill: The Law of Arbitration, 4th Ed., London 2001

Okay: Sami Okay, Navlun Mukavelelerinde Tahkim Şartı, Tahkim: IV. Ticaret ve Banka Hukuku Haftası (29 Kasım – 4 Aralık 1965), Ankara 1966, s. 425

Osterthun: Birthe Osterthun, Das neue deutsche Recht der Schiedsgerichtsbarkeit, Transportrecht 1998, 177

Pekcanitez/Atalay/Özekes: Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özekes, Medeni Usul Hukuku, 4. bası, Ankara 2005

Rabe: Dieter Rabe, Seehandelsrecht, 4. Auflage, München 2000

Redfern/Hunter: Alan Redfern/Martin Hunter, Law and Practice of International Commercial Arbitration, 2nd Ed., London 1991

Schaps/Abraham: Georg Schaps/Hans Jürgen Abraham, Das Seerecht in der Bundesrepublik Deutschland, 4. Auflage, Berlin 1978

Schlegelberger/Liesecke: Franz Schlegelberger/Rudolf Liesecke, *Seehandelsrecht*, 2. Auflage, Berlin und Frankfurt a. M. 1964

Schoenbaum: Thomas J. Schoenbaum, *Admiralty and Maritime Law*, 2nd Ed., St. Paul 1994

Scrutton: *Scrutton on Charterparties and Bills of Lading*, 20th Ed. by S. C. Boyd, A. S. Burrows, D. Foxtan, London 1996

Şanlı, Konişmentonun Devri: Cemal Şanlı, *Konişmentonun Devri, Alacağın Temliki ve "Perdeyi Kaldırma Teorisi" Uygulamasında Sözleşmede Yer Alan Tahkim Şartının Konişmentoyu Devralan, Alacağı Temellük Eden ve Perdenin Arkasında Kalan Bakımından Geçerliliği Sorunu*, Ergin Nomer'e Armağan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* yıl: 22 (2002), sayı: 2, s. 773

Şanlı, Uluslararası Ticari Akitler: Cemal Şanlı, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, 3. bası, İstanbul 2005

Şanlı/Ekşi: Cemal Şanlı/Nuray Ekşi, *Uluslararası Ticaret Hukuku*, 4. bası, İstanbul 2005

Taşkın: Âlim Taşkın, *Hakem Sözleşmesi*, Ankara 2000

Tekil: Fahiman Tekil, *Deniz Hukuku*, 6. bası, İstanbul 2001

Tetley: William Tetley, *Marine Cargo Claims*, 3rd Ed., Montreal 1988

Ülgener: Fehmi Ülgener, *Çarter Sözleşmeleri I*, İstanbul 2000

Ülgener, Tahkim: Fehmi Ülgener, *Konişmento ve Navlun Sözleşmesindeki Tahkim/Yetki Klozlarının Uygulanması ile İlgili Sorunlar* (3. Deniz Hukukuna İlişkin Yargıtay Kararları Sempozyumu'na sunulan tebliğ), *Deniz Hukuku Dergisi* yıl: 4 (1999), sayı: 1-2, s. 59

Üstündağ: Saim Üstündağ, *Medeni Yargılama Hukuku*, 7. baskı, İstanbul 2000

Wilson: John F. Wilson, *Carriage of Goods by Sea*, 4th Ed., London 2001